

Доц. др Самир Аличић

Правни факултет Универзитета у Источном Сарајеву

РИМСКО АНТИМОНОПОЛСКО ЗАКОНОДАВСТВО

Предмет истраживања су прописи римског права којима се ограничавају или забрањују монополи. У раду је најпре дат кратак осврт на настањак термина „монопол“ у античкој Грчкој. Затим, описани су различити прописи којима је забрањивано елиминисање конкуренције и контрола цена роба и услуга у старом Риму, од Јулијевог закона о анони са почетка нове ере, до конституције императора Зенона из 483. године. Такође, аутор се осврће на везе римског и савременог права, указујући да су неки основни појмови и институти савременог антимонополског права Европске уније установљени још у римском праву.

Кључне речи: Римско право; Монопол; Антимонополско законодавство; Привредно право; Аристотел; Зенон; Јулијев закон о анони.

1. УВОД

Мада неупућенима може звучати модерно, термин „монопол“ заправо је прилично стар, и потиче из старогрчког језика. Ради се о сложеници састављеној од именице $\mu\acute{o}\nu\omicron\varsigma$ (*монос* – с \acute{a} м) и $\pi\acute{o}\lambda\lambda\epsilon\iota\nu$ (*полеин* – продавати). Најстарији познати помен ове речи сачуван је у Аристотеловом делу *Политика*, али није сигурно да је Аристотел сковао овај термин, и он је могао постојати и раније. Контекст у коме га велики грчки филозоф користи указује да се његово значење од његовог доба до данас у основи није променило. Аристотел, наиме, препричава како је предсократовски мудрац Талес из Милета, служећи се својим познавањем астрономије, предвидео добар род маслина и унапред капарисао све пресе за цеђење уља у свом родном граду, Милету у Малој Азији, и његовој широј околини, а затим их давао у подзакуп својим суграђанима по изузетно високој цени и тако се за кратко време обогатио. Ари-

Самир Аличић, samiralicic1@gmail.com.

стотел тврди да Талес ово није учинио из похлепе, него да би се осветио својим суграђанима који су исмевали његово бављење филозофијом као бескорисном радом, и да би им указао да интелект и образовање могу итекако да помогну у стицању богатства.¹

Локални монополи попут Талесовог могли су бити чак и чешћи у античко доба него данас због затворености тржишта и високих трошкова транспорта добара на велике даљине. Међутим, већ је Аристотел приметио да се ова основна идеја може применити глобално. Такође, уочио је да приватни монопол може бити штетан за државу, док монопол који би спроводила сама држава може бити користан извор јавних прихода, и у каснијим епохама мало се шта могло додати или одузети овим закључцима.²

Први забележени покушај државе да спречи приватни монопол помиње такође Аристотел, и то на истом месту. Наиме, један тиранин града Сиракузе на Сицилији протерао је успешног привредника који је монополисао производњу гвожђа у том граду.³ Радило се, међутим, о *ad hoc* решењу. Није нам познато да је у Сиракузи постојала генерална забрана монопола. Атински оратор и логограф Лисија (445–380. п. н. е.) помиње у једном говору упереном против трговаца житом неки закон који је забрањивао да се одједном купи више од педесет мерица жита, за чије се кршење, по свему судећи, могла изрећи смртна казна.⁴ Но, ништа више о овом закону није нам познато. Лисија осим тога не спомиње реч „монопол“ и не можемо бити сигурни да је овај закон био изричито усмерен против монополског понашања.

Прва систематска законодавна активност на плану сузбијања монопола о којој имамо поуздане податке дело је старих Римљана. У овом раду, настојаћемо да дамо преглед њеног развоја и да покажемо: да су прве забране монополског понашања на тржишту настале из потребе да се одржи ниска цена жита; да су оне постепено проширене и на друге врсте робе и да су Римљани током класичног периода развили идеју о монополском понашању као штетном;⁵ да су у посткласичном периоду за овај институт прихватили грчки термин „монопол“; и да је овај прав-

¹ *Politica*, 4.5.

² *Politica*, 4.6.

³ *Politica*, 4.7–8.

⁴ *Lysias, Or. 22.5.*

⁵ Дакако, кад се ради о приватним монополима. Римљани су, као и други народи антике, познавали државне монополе, вид. нпр. P. Baldacci, „Patrimonium e Ager publicus al tempo dei Flavi. Ricerche sul monopolio del balsamo giudaico e sull'uso del termine fiscus in Seneca e Plinio il Vecchio“, *La Parola del Passato* 24/1969, 349–367; K. Riezler, *Über Finanzen und Monopole im alten Griechenland: Zur Theorie und Geschichte der antiken Stadtwirtschaft*, 1907.

ни појам у Јустинијановој кодификацији добио свој завршни облик, у коме је прихваћен у средњовековном и модерном европском праву.

2. ЈУЛИЈЕВ ЗАКОН О СНАБДЕВАЊУ ЖИТОМ

Покушаји државе да контролише цене роба и услуга стари су вероватно колико и сама држава. Један од најстаријих јесте покушај да се законски ограничи висина камата на зајмове, који налазимо већ у Хамурабијевом законнику. То су покушавали и Римљани, од Закона XII таблица до Јустинијана, и то са невероватном упорношћу, упркос томе што су се такви покушаји понекад завршавали кредитним кризама.⁶ Римљанима није била туђа ни идеја о тоталној контроли цена свих роба и услуга. Најспектакуларнији покушај те врсте, и уједно највећи неуспех, свакако је Диоклецијанов *Едикт о ценама продајних артикала* (*Edictum de pretiis rerum venalium*) којим су прописане највише цене роба и услуга за подручје целе Империје.⁷ Поједини економисти и политичари нису научили ништа из римског искуства, и покушаја максимирања цена противно економској логици биће и касније, нпр. у јакобинској Француској, и неким комунистичким земљама.

Но, идеја да закон не треба да регулише цене супротно токовима тржишта, него управо супротно, да се против раста цена треба борити само онда кад је он последица вештачких, нетржишних метода у пословању, настала је нешто касније. Римљани су дошли до ње после много векова, дуготрајном еволуцијом. Могуће је, додуше, да је већ у раној републици био донет неки закон који је забрањивао повлачење жита из оптицаја да би се изазвала вештачка несташица, јер Ливије помиње да су још 189. године п. н. е. изрицане казне због таквог понашања.⁸ Но, ако је неки закон те врсте и постојао, о њему не знамо ништа.

Тзв. *lex Iulia de annonae* је први закон у историји којим је изричито забрањено понашање које бисмо данас означили као монополско (мада се сам израз *монопол* још не користи) о коме имамо детаљне податке. Посвећено му је поглавље Јустинијанових *Дигеста De lege Iulia de annonae* (D.48.12). Судаћи по називу, закон је донет вероватно за време владавине Октавијана Августа (27. п. н. е – 14. н. е.), мада нам тачан датум није познат. Односио се на снабдевање града Рима житом, које је било поверено посебној државној служби (*annona*) којом је управљао

⁶ G. Cervencia, *Contributo allo studio delle „usurae“ c. d. legali nel diritto romano*, Giuffrè, Milano 1969; U. Brasiello, „Voce „Usura – diritto romano“, *Novissimo Digesto Italiano XX*, Torino 1975, 368–371;

⁷ Вид. нпр. Е. Карајовић, *Диоклецијанов Едикт о ценама*, Правни факултет у Крагујевцу, Крагујевац 1997.

⁸ Livius, A. U. C., 38.35.5.

префект (*praefectus annonae*) именован из реда еквестара. Основни задатак службеника аноне било је да обезбеде снабдевање становника Рима житом по умереним ценама, док је грађанима који нису имали средстава за живот жито дељено бесплатно, а у појединим приликама добијали су и друге животне намирнице и новац.⁹ Снабдевање јефтиним намирницама било је изузетно важан део царске политике сажете у чувеној максими *panem et circensem* (*хлеба и игара*). Становништво престонице било је спремно да се одрекне политичких права и слобода докле год је режим обезбеђивао умерено благостање и обиље забаве.

Могуће је да је Јулијев закон садржао и друге одредбе, на пример о организацији службе снабдевања. Међутим, ако и јесте, оне нису сачуване. Најважнија одредба овог закона јесте она којом је забрањено да било ко склопи споразум са другим лицима о подизању цене жита, или да са истим циљем заустави транспорт жита за Рим. У оба случаја, предвиђена је прилично умерена новчана казна од двадесет златника. Одредбе закона препричава класични правник Улпијан:

D.48.12.2пр. Улпијан, у из девете књиге о служби проконзула *Јулијевим законом о снабдевању житом установљена је казна против оног, који учини нешто против снабдевања житом или направи удружење, како би оно постало скупље. 1 У истом закону је садржано, да нико не сме да задржава брод или морнара или са злом намером учини, да буде задржан; 2 у установљена је казна од двадесет златника.*¹⁰

Дакле, овим законом била су забрањена два различита акта учињена с циљем повећања цене жита. Први је спречавање снабдевања, односно стварање вештачке несташице. Изричито је поменуто задржавање теретног брода на путу за Рим, или члана посаде истог. Но, будући да закон каже да ће бити кажњен свако ко учини било шта да онемогући снабдевање с циљем да жито поскупи (*qui contra annonam fecerit ... quo annona carior fiat*), могуће је да је ово поменуто само егземпларно, и да су могла бити кажњена и друга слична понашања, попут повлачења жита из оптицаја и његовог складиштења. Такође, закон изричито забрањује склапање споразума са другим лицима с циљем повећања цене жита.

Закон је без сумње револуционаран, јер можда по први пут у историји на општи начин забрањује понашања која, бар у grubим цртама, од-

⁹ О правним аспектима Аноне вид. нпр. Е. Höbenreich, *Annona. Juristische Aspekte der stadtrömischen Lebensmittelversorgung im Prinzipat*, Leykam, Graz 1997.

¹⁰ D.48.12.2пр. ULPIANUS libro nono de officio proconsulis *Lege Iulia de annona poena statuitur adversus eum, qui contra annonam fecerit societatemve coierit, quo annona carior fiat. 1 Eadem lege continetur, ne quis navem nautamve retineat aut dolo malo faciat, quo magis detineatur: 2 et poena viginti aureorum statuitur.*

говарају нечему што би се и данас сматрало монополским понашањем. Закон је, међутим, имао ограничен домет. Односио се само на промет житом, и то само у граду Риму. Међутим, то не умањује његов значај. Не само да се одржао кроз векове све до Јустинијановог доба, него се, како ћемо видети, проширењем његове примене дошло на крају до идеје о потреби опште забране монополског понашања.

3. РАЗВОЈ У КЛАСИЧНОМ ПЕРИОДУ И КОНЦЕПТ *DARDANARIATUS-A*

Током класичног периода, подручје примене Јулијевог закона о снабдевању житом постепено је проширивано и детаљније регулисано кроз правну праксу, принципсовим конституцијама и тумачењима правника.

Како сведочи мало познати правник Папирије Јуст, императори Марко Аурелије и Луције Вер једним рескриптом су установили да градска већа муниципија и колонија не могу да продају жито својим суграђанима по нижим ценама од оних које захтева служба снабдевања у Риму, и локалним већима је одузето право да одређују цене жита.¹¹ Такође, исти императори-савладари су установили и да пријаве у случају кршења Јулијевог закона могу да подносе и жене:

D.48.12.3pr. Папирије Јуст, из прве књиге о конституцијама: *Императори августини Антонин и Вер одговорили су у рескрипту овим речима: 'Јако је неправично да декуриони својим суграђанима продају жито јефтиније него што то чини Служба снабдевања (у Риму).' 1. Исти су написали и да није у складу са правом да се одлуком било које заједнице грађана утврђује цена увозном житу. Исти су овим речима одговорили у рескрипту: 'Иако није уобичајено да жене подносе ову врсту пријава, ипак будући да ти је јављено нешто што може бити од користи за Службу снабдевања, можеш о томе обавестити префекта Аноне.'*¹²

¹¹ Прва одредба је прилично нејасна и одудара од општег настојања да се цене жита држе на ниском нивоу. Могуће је да су императори желели да спрече да се превише жита прода на локалном тржишту и да натерају локална већа да вишак упуте за Рим. Наиме, због примитивности транспортних средстава и огромних трошкова транспорта могло се десити да на затвореним локалним тржиштима током родних година жито буде веома јефтино и да се продаје испод сваке цене. У исто време, у Риму, Служба снабдевања стално се борила да обезбеди јефтино жито за милионско становништво града, и последње што јој је требало била су „добронамерна“ већа локалних самоуправа која би им пред носом покупувала сав локални вишак жита и продавала га по претерано ниским ценама својим суграђанима (да га ускладиште, наравно). Дакле, држава је желела да одржи ниску цену, али не претерано ниску, да би заштитила сопствени монопол.

¹² D.48.12.3pr. PAPIRIUS IUSTUS libro primo de constitutionibus Imperatores Antoninus

Наиме, тужба по Јулијевом закону о анони била је јавна (*iudicium publicum*), што значи да ју је могао подићи сваки грађанин.¹³ Ипак, у римском праву није било уобичајено да жене подносе тужбе за јавне деликте којима нису лично оштећене. Чињеница да им је дато право да подносе пријаве у случају кршења Јулијевог закона говори да је његово кршење и ометање снабдевања града храном сматрано у неку руку као напад на саму државну власт. У складу с тим, на исти начин је и робовима дата могућност да подносе пријаве против својих господара, вероватно путем тумачења правника:

D.48.12.1 Марцијан, из друге књиге институција *Постоји тужба између роба и господара ако се каже да је господар изигравао јавно снабдевање*.¹⁴

Улпијан сведочи да је обавезујућим тумачењем (мандатом) издатим од стране неименованог императора забрањено вештачко утицање на подизање цена било које робе (*dardanariatus*). Под тим се подразумева пре свега складиштење жита и његово повлачење из оптицаја како би му се подигла цена. Међутим, како Улпијан примећује, нису установљене јединствене казне за лица која то чине (*dardanarii*). Оне у пракси варирају од просте забране бављења трговином, преко прогонства у стално место боравка (релегација), до упућивања на јавне радове за припаднике нижих сталежа:

D.47.11.6р. Улпијан, из осме књиге о служби проконзула: *За дардарије (dardanarii) је уобичајено да ометају или спречавају јавно снабдевање; против чије су похлепе донети како мандати тако и конституције. Мандатима је најзад овако прописано: 'Поред тога треба да пазии, да не постоје dardanarii било какве робе, како они који скривају купљену робу, тако и они који своје производе неће да продају по правичним ценама, очекујући слабији род у будућности, како би оптеретили јавно снабдевање.'* Међутим, казне против њих су различито установљене; јер најчешће, ако су трговци на велико, само им се забрањује

et Verus Augusti in haec verba rescripserunt: 'Minime aequum est decuriones civibus suis frumentum vilius quam annonae exigat vendere.' 1. *Idem scripserunt ius non esse ordini cuiusque civitatis pretium grani quod invenitur statuere. item in haec verba rescripserunt: 'Etsi non solent hoc genus nuntiationis mulieres exercere, tamen quia demonstraturam te quae ad utilitatem annonae pertinent polliceris, praefectum annonae docere potes.'* Није познато када је овај рескрипт тачно настао. За покушај датирања, вид. R. Röhle, „Zur Datierung des Reskriptes der Divi Fratres in D. 48.12.3“, *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis* 56/1988, 305–309.

¹³ D.48.1.1; I.4.18.11.

¹⁴ D.48.12.1 MARCIANUS libro secundo institutionum *Constitit inter servum et dominum iudicium, si annonam publicam fraudasse dicat dominum.*

да се баве трговином; понекад је уобичајено и да буду релегирани, а да се они из нижих слојева шаљу на јавне радове.¹⁵

Дакле, иако детаљи развоја овог института нису јасни, изгледа да су Римљани постепено изградили концепт *dardanariatus*¹⁶ и увели општу забрану вештачког дизања цена. Изгледа да је овај институт изграђен постепено, вероватно тумачењем Јулијевог закона о анони, углавном интервенцијама владара. Забрана је проширена на подручје целе Империје, на разне облике манипулација робом који раније нису били изричито предвиђени, и то било којом робом (*ullius mercis*) а не само житом. Такође, уочљиво је увођење све строже казнене политике. Међутим, монополско понашање као такво није било јасно раздвојено од других начина вештачког дизања цена. У наставку текста, Улпијан каже да се као *dardanarii* имају сматрати и обични преваранти који користе „штеловане“ ваге и лажне јединице мере. Штавише, оваква лица се кажњавају строгом казном – депортацијом у кажњеничку колонију, која по правилу повлачи губитак имовине и римског грађанства.¹⁷ Против свих ових лица процес се води у екстраординарном поступку.¹⁸

4. КОНСТИТУЦИЈА ИМПЕРАТОРА ЗЕНОНА О ЗАБРАНИ МОНОПОЛА

Развој овог института завршен је тек у посткласичном периоду, реформом императора Зенона. Наиме, овај император 483. године издаје чувену конституцију која је унета у Јустинијанов кодекс у поглављу *О монополима* (*De monopolis*), у којој се по први пут грчка реч *монопол* прихвата у римском правном жаргону:

„С.4.59 О монополима и о недозвољеним споразумима трговаца, занатлија или предузимача и о забрањеним и недозвољеним споразумима власника купатила.

¹⁵ D.47.11.6pr. ULPIANUS libro octavo de officio proconsulis *Annonam adtemptare et vexare vel maxime dardanarii solent: quorum avaritiae>obviam itum est tam mandatis quam constitutionibus. mandatis denique ita >cavetur: 'Praeterea debebis custodire, ne dardanarii ullius mercis sint, ne aut ab his, qui coemptas merces supprimunt, aut a locupletioribus, qui fructus suos aequis pretiis vendere nollent, dum minus uberes proventus exspectant, annona oneretur.' poena autem in hos varie statuitur: nam plerumque, si negotiantes sunt, negotiatione eis tantum interdicitur, interdum et relegari solent, humiliores ad opus publicum dari.* За детаљнију анализу овог текста вид. Attilio Pollera, „Annonam adtemptare et vexare vel maxime dardanarii solent D. 47.11.6: note sulla repressione dei crimini annonari”, *Index* 19/1991, 405–431.

¹⁶ Вид. нпр. Alessandro Visconti, *Dardanariatus e monopolium come reatti contro l'economia pubblica*, Macerata 1932.

¹⁷ D.47.11.6.1–2.

¹⁸ D.48.19.37; PS.1.20A.

Зенон:

Наређујемо, да се нико не усуди да врши монопол, било одеће или рибе, било на пример чешљева или металног посуђа, или било чега другог што служи за људску исхрану или употребу, од које год врсте или материјала, било самовољно било на основу нашег светог рескрипта, било већ издатог или који би био издат у будућности, или прагматичне санкције, или светог указа наше милости, и нека се нико не завери уговорима недозвољене природе или споразумима, да се одређене врсте ствари у промету не продају за мање него што су између себе установили.

1. *Такође градитељима зграда и предузимачима као и специјалистима у другим пословима и власницима купатила се забрањује да између себе закључују тајне споразуме, по којима неће предузимати послове који су поверени једноме од њих, или да се један неће мешати у посао који је други предузео. По том основу даје се одобрење да свако може да заврши посао који је незавршен и напуштен од другог лица, без било каквог страха од трошкова, и да пријави сва таква дела без страха и без судских трошкова.*

2. *Ако се неко ипак усуди да врши монопол, нека, лишен своје имовине, буде осуђен на доживотно прогонство.*

3. *Они који су водећи у осталим професијама, ако се у будућности буду усудили да са злим намерама закључују споразуме или у погледу цена робе која подлеже опорезивању или било чега другог, наређујемо да плате казну од четрдесет фунти злата; суд у твојој области нека буде осуђен да плати глобу од педесет фунти злата, ако се догоди да избегне доношење пресуде на основу наших разумних одредби о забрањеним монополима и споразумима корпорација због корупције, немара или било које друге неправилности.*

Император Зенон, преторском префекту Константину, седамнаестог дана јануарских календа, у време Трокондовог конзулата (483. године).¹⁹

¹⁹ C.4.59 De monopolis et de conventu negotiatorum illicito vel artificum ergolaborumque nec non balneatorum prohibitis illicitisque pactionibus.

Zeno:

Iubemus, ne quis cuiuscumque vestis aut piscis vel pectinum forte aut echini vel cuiuslibet alterius ad uictum vel ad quemcumque usum pertinentis speciei vel cuiuslibet materiae pro sua auctoritate, vel sacro iam elicto aut in posterum eliciendo rescripto aut pragmatica sanctione vel sacra nostrae pietatis adnotatione, monopolium audeat exercere, neve quis illicitis habitis conventionibus coniuraret aut pacisceretur, ut species diversorum corporum negotiationis non minoris, quam inter se statuerint, venundentur.

1. *Aedificiorum quoque artifices vel ergolabi aliorumque diversorum operum professores et balneatores penitus arceantur pacta inter se componere, ut ne quis quod alteri commissum sit opus impleat aut iniunctam alteri sollicitudinem alter intercapiat: data licentia unicuique ab*

Првим делом конституције забрањује се спровођење монопола, под чим се подразумева покушај контроле цена роба и услуга, како путем улажења у споразуме са другим лицима о њиховој контроли, тако и путем елиминисања конкуренције. Прописује се да ће лица која буду монополисала производе који служе за употребу од стране људи, од неопходних, попут животних намирница до луксузних, попут украсних предмета и посуђа, бити кажњена доживотним прогонством и конфискацијом целокупне имовине. Иста казна предвиђена је и за оне који пружају услуге становништву, у широком распону од грађевинских предузимача до власника јавних купатила.

У другом делу конституције, прописује се да ће они који буду вршили монопол у другим делатностима, дакле онима које се не односе на производњу и промет потрошне робе или пружање услуга непосредно становништву, бити кажњени нешто лакшом, али још увек веома високом казном. Они морају да плате државној благајни глобу у износу од четрдесет фунти злата (једна римска фунта = 327 грама).

Такође, овом конституцијом утврђено је да се право на вршење монопола не може установити ни на основу закона. Сви царски укази и други правни акти којима је раније било давано одређеним предузетницима право да врше монопол у одређеној делатности проглашавају се неважећим, и убудуће се неће доносити.

На крају, водећи рачуна о могућности да у оваквим стварима због економске моћи монополиста постоји повећана опасност од судске корупције, император Зенон на крају исте конституције прописује и да ће судија који је не спроведе морати да плати огромну глобу од педесет фунти злата, износ толико висок да би и за оно време веома имућну особу највероватније отерао у финансијску пропаст.

Треба истаћи да заштита није била искључиво кривичноправна. Наиме, монополски споразуми проглашавају се ништавима и утврђује се да они који су се под притиском или из других разлога обавезали да

altero inchoatum et derelictum opus per alterum sine aliquo timore dispendii implere omnique huiusmodi facinora denuntiandi sine ulla formidine et sine iudiciariis sumptibus.

2. *Si quis autem monopolium ausus fuerit exercere, bonis propriis spoliatus perpetuitate damnetur exilii.*

3. *ceterarum praeterea professionum primates si in posterum aut super taxandis rerum pretiis aut super quibuslibet illicitis placitis ausi fuerint convenientes huiusmodi sese pactis constringere, quinquaginta librarum auri solutione percelli decernimus: officio tuae sedis quadraginta librarum auri condemnatione multando, si in prohibitis monopolis et interdictis corporum pactionibus commissas forte, si hoc evenerit, saluberrimae nostrae dispositionis condemnationes venalitate interdum aut dissimulatione vel quolibet vitio minus fuerit executum*

*Zeno A. Constantino PU. *<a 483 d. xvii k. ian. post consulatum Trocondae.>*

неће обављати одређену делатност, могу да то чине слободно, без страха да ће бити судски гоњени због кршења уговора.

5. ЗАКЉУЧАК

Римско право је вероватно први правни систем у историји који је покушао да спречи вештачко подизање цена елиминацијом конкуренције, монополским споразумима и изазивањем несташице. Но, до тога се дошло дугом еволуцијом.

Први покушаји кажњавања лица која су изазивала вештачку несташицу хране можда сежу још у период ране републике. Но, први римски закон који се односи на ову проблематику о коме имамо поуздане информације је Јулијев закон о Анони (*lex Iulia Annonae*) с краја старе или почетка нове ере, који је имао ограничен домет и односио се на трговину житом у граду Риму. Међутим, његовим тумачењем и каснијим императорским конституцијама изграђен је посебан јавни деликт *dardanariatus*, под чиме се подразумевало подизање цена било које робе недозвољеним средствима, од монополског понашања до обичних превара у трговини.

Институт монопола у римском праву добио је свој завршни облик реформом императора Зенона из 483. године, која је, с обзиром на то да је донета у Источној Империји, носила снажан печат грчке правне културе. Усвојен је грчки термин *монопол*, који први пут срећемо у грчкој филозофији. На општи начин се забрањује елиминисање конкуренције или закључивање споразума са другим лицима с циљем повећања цена роба и услуга, које се као такво раздваја од других недозвољених метода повећања цена.

Дакле, можемо закључити да, иако је термин *монопол* грчког порекла, римско право је било то које га је уврстило у правну терминологију и изградило као правнотехнички појам, и управо преко римског права овај појам је доспео у средњевековно и модерно европско право.

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ

Литерарни извори

1. Aristoteles, *Politica*;
2. Lysias, *Orationes*;
3. Livius, *Ab Urbe Condita*.

Правни извори

1. *Corpus iuris civilis*;
2. *Pauli Sententiae*.

Библиографске референце

1. Baldacci, Paolo, „Patrimonium e Ager publicus al tempo dei Flavi. Ricerche sul monopolio del balsamo giudaico e sull’uso del termine fiscus in Seneca e Plinio il Vecchio”, *La Parola del Passato* 24/1969;
2. Brasiello, Ugo, „Voce ‘Usura – diritto romano’”, *Novissimo Digesto Italiano XX*, Torino 1975;
3. Cervenca, Giuliano, *Contributo allo studio delle „usurae“ c. d. legali nel diritto romano*, Giuffrè, Milano 1969;
4. Höbenreich, Evelyn, *Annona. Juristische Aspekte der stadtrömischen Lebensmittelvesorgung im Prinzipat.*, Leykam, Graz 1997;
5. Pollera, Attilio, „Annonam adeptare et vexare vel maxime dardanarii solent D. 47.11.6: note sulla repressione dei crimini annonari”, *Index* 19/1991;
6. Riezler, Kurt, *Über Finanzen und Monopole im alten Griechenland: Zur Theorie und Geschichte der antiken Stadtwirtschaft*, 1907.
7. Röhle, Robert, „Zur Datierung des Reskriptes der Divi Fratres in D. 48.12.3”, *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis* 56/1988;
8. Visconti, Alessandro, *Dardanariatus e monopolium come reatti contro l’economia pubblica*, Macerata 1932;
9. Карајовић, Емилија, *Диоклецијанов Едикт о ценама*, Правни факултет у Крагујевцу, Крагујевац 1997.

Assistant Professor Samir Aličić, LL.D.

Faculty of Law, University of East Sarajevo

ROMAN ANTIMONOPOLY LEGISLATION

Summary

The subject of the research are the rules of Roman law that restrict or prohibit monopolies. The paper first gives a brief overview of the emergence of the term „monopoly“ in ancient Greece. Then, it describes the various regulations which prohibited the elimination of competition and price fixing of goods and services in ancient Rome, from *lex Iulia de annona* from the beginning of the new era to the constitution of the emperor Zeno from 483. Also, the author refers to the connection of the Roman and modern law, pointing out that some of the basic concepts and institutes of modern antitrust laws of the European Union are established in Roman law.

Key words: *Roman law; Monopoly; Competition law; Commercial law; Aristotle; Zeno; Lex Iulia de annona.*